

GRADIŠČANSKI HRVATI U ZAPADNOJ MAĐARSKOJ

(U povodu 450. obljetnice doseljenja)

Juraj Lončarević

Područje GRADIŠĆA seže od Čehoslovačke na sjeveru pa sve do naše zemlje u dužini od 280 km. Taj pojas je nakon I. svjetskog rata bio razmatran kao mogućnost da se ostvari koridor na račun Mađarske koji bi spajao Čehoslovačku i našu zemlju, ali to ipak nije ostvareno, premda je postrianianska Mađarska izgubila tri puta više teritorija od onoga što joj je ostalo, dakako, u najvećem broju slučajeva, s pravom.

Pojas GRADIŠĆA o kojem govorimo najuži je oko grada ŠOPRONA gdje iznosi samo 4,5 km, a najširi na sjeveru gdje obuhvaća prostor i do 50 km. Površina je toga prostora nekih 3.977 km², a prema popisu iz 1971. g. na njemu živi 271.119 stanovnika. Dakako, radi se o austrijskim izvorima po kojima su popisivani samo jezici kojima netko govori, a ne narodnosti, pa su rezultati izgledali ovako: njemačkim je jezikom govorilo 241.254 stanovnika, hrvatskim samo 6.600 stanovnika, njemačkim i hrvatskim 15.740, hrvatskim i mađarskim 21 i samo mađarskim jezikom 7 stanovnika.*

Naziv GRADIŠĆE, koje je do razgraničenja 1921. cjelokupno pripadalo Mađarskoj (župa Jura-Šopronj), novijeg je datuma i u stvari potječe od gradišćanskog preporoditelja Mate MERŠIĆA MILORADIĆA. Te je godine (1921) Gradišće podijeljeno među trima državama, tako da je u Austriji ostao najveći dio (80 sela), Mađarskoj mnogo manje (20 sela), a dva su sela pripala Čehoslovačkoj, kojima su poslije ovog rata dodana još dva: ČUNOVO i JAROVCE u kojima se i danas govori hrvatskim jezikom, a u Jarovcima se na tom jeziku obavlja i služba Božja u crkvi.

Odmah nakon razgraničenja, a napose poslije drugog svjetskog rata javio se problem što nazvati nazivom GRADIŠĆE, da li njegov najveći dio koji je pod Austrijom, ili cjelokupni teritorij. O tome piše i naš znanstveni radnik iz Mađarske Mijo Karagić: »Ovim razgraničenjem stvorio se problem etnonimijskog određenja u novoj situaciji, jer pojam 'Gradišće' označava isključivo austrijsku pokrajinu Burgenland. No jezik, tradicija i kulturna baština zajednički su ovom stanovništvu, tako da ime 'Gradišćanskih Hrvata' slobodno koristimo za sve bivše zapadno-ugarske Hrvate koji danas žive u Austriji, Mađarskoj i Slovačkoj.«**

* * *

Ovaj prilog ima baš tu svrhu da se u povodu jubileja 450. godišnjice doseljenja Hrvata u te krajeve sjeti naše braće koja su ostala u Ma-

* Prema »Hrvatskim novinama« koje izlaze u Železnom (2. III. 1973) *Saobraćajni jezik i mi*.

** Usp. Mijo Karagić, *Iz književne baštine Gradišćanskih Hrvata*, Prilog kulturnoj i književnoj povijesti Srba i Hrvata u Mađarskoj, Budimpešta, 1982. (133—169)

đarskoj nakon Trianonskog ugovora o razgraničenju 1921. Obično se danas povodom navedenog jubileja uglavnom misli i piše o Hrvatima u Austriji dok se Gradišćanske Hrvate s druge strane granice u Mađarskoj ostavlja po strani, premda oni i danas čine dio cjeline Hrvata koji žive u toj zemlji, i koja je najbrojnija ako se usporedi s bilo kojom grupom Hrvata koji žive u našem susjedstvu. Godine 1533.—1535. jesu godine kada su se Hrvati počeli naseljavati u spomenute krajeve. Od tih dviju godina posljednja je također važna godina kada je Hrvatski sabor morao donijeti svoj ponovljeni zaključak da se spriječi daljnje odseljavanje Hrvata, jer da će zemlja posve opustjeti.

* * *

Želimo li vidjeti koja su naša sela u mađarskom dijelu Gradišća moramo u prvom redu odrediti trojnu podjelu: na sjeverno, srednje i južno Gradišće u kojima danas živi oko 10.750 Hrvata, premda je ovaj podatak dosta proizvoljan, budući da u Mađarskoj nisu u najnovije doba objavljeni nikakvi brožčani podaci u tom pogledu, iako su naše manjine popisane.

U sjevernom dijelu Gradišća, koje seže na području između ŠOPRONA (koji je naknadno plebiscitom poslije 1. svjetskog rata pripao Mađarskoj i koji je jedan od najljepših gradova u toj zemlji), pa sve do granice s Čehoslovačkom nalaze se ova naša sela: HRVATSKA KEMLJA (1350 Hrvata), KOLJNOF (1900), BIZONJA i VEDEŠIN (500). Sva ova naša mjesta pripadaju biskupiji u Juri (Győr), a među njima se nalazi najveće prošteništa našeg naroda u tom dijelu Mađarske: KOLJNOF, u kojemu se slavi Majka Božja. Iz toga je mjesta koje danas u pogledu naše narodnosti u tom dijelu Mađarske stoji najbolje, bio i rano preminuli naš pjesnik Mate ŠINKOVIĆ, koji je ovako pjevao svojoj braći:

Kot ptičicam, lastavicam,
ostavite siroticam.
Domoljubav slobodu nam,
ovo je naš hrvatski san.

(Hrvat sam)

Od ovih navedenih mjesta treba ovdje spomenuti i našu Kemlju, u kojoj je više od 50 godina župnikovao naš poznati pjesnik i svećenik Mate MERŠIĆ MILORADIĆ, gdje je 1928. godine i pokopan. U jeku najveće mađarizacije našeg življa ostao je i Meršić, kao i Ivan PETREŠ u Bačkoj, uza svoj narod bodreći ga i tješeci svojim pjesmama. Zanimljiva je činjenica da je počeo hrvatske pjesme pisati tek u 53. godini života!

Srednje Gradišće obuhvaća područje između dviju gora, Kisečke i Šopronske na sjeveru. Ovdje su naša mjesta: PRISIKA (800 Hrvata), UNDA s filijalom FILEŽ (500) i HRVATSKI ŽIDANJ (1200). I ova mjesta pripadaju u crkvenom pogledu jurskoj biskupiji. U vezi sa zaslužnim muževima iz ovoga područja treba spomenuti svećenika slovenskog podrijetla Jozefa FICKA, koji je svojim poetskim radom utjecao na stvaranje temelja gradišćanskog književnog jezika. Isto tako treba spomenuti i židanjskog župnika Lovru FABIANKOVIĆA, koji je napisao gramatiku hrvatskog jezika svojega kraja.

U južnom dijelu Gradišća ova su naša mjesta: VELIKA i MALA NARTA (1500) PETROVO SELO (1200) i HRVATSKE ŠICE (300). Prvo nabrojeno mjesto nosi danas jednostavno samo naziv NARTA, a obuhvaća još dva hrvatska naselja: Gornji Čatar i Malu Nardu. Sva ova mjesta pripadaju biskupiji u Sombatelju.

I na kraju u vezi s brojem naših ljudi u ovom dijelu Gradišća u Mađarskoj mogu se navesti podaci i iz knjige *Katolička Crkva i Hrvati izvan Domovine* (Zagreb, 1980) u kojoj se navodi broj od 10750 Hrvata. Dakako, treba imati na umu i žalosnu činjenicu da je jedan dio naših ljudi već i pomadžaren. Veze s matičnim stablom Gradišćanskih Hrvata u Austriji su posve rudimentarne i zapostavljene.

Književnost i nacionalno buđenje Hrvata u zapadnoj Mađarskoj

Na kulturno formiranje našeg življa u Gradišću imala je najveći utjecaj Katolička crkva u prošlosti, jer je ona bila jedina organizirana snaga koja je mogla pružiti bar neku zaštitu našim ljudima, kada su se bili našli na posve novom i stranom teritoriju. Svećenici su baš bili oni koji su svojim odgojem, a poslije i radom, učinili sve ono što je taj naš živalj u uvjetima apsolutnog otuđenja ipak održalo. Tome je išla u prilog i privilegija kralja Ferdinanda koji je dao doseljenicima pravo (1545) da biraju vlastite svećenike. Tako je stvorena, bar u tim crkvenim okvirima, određena crkvena autonomija kojom je dopuštena hrvatska riječ u crkvama i obredima. Koliko je to bilo važno, govori u prilog tomu i obratna činjenica. Svugdje tamo gdje je denacionalizaciju našeg življa preuzela na sebe i mađarska katolička crkva, tamo su učinci te denacionalizacije bili najučinkovitiji! U ovom našem slučaju naše narodno svećenstvo bilo je ipak brana od narastajućeg utjecaja tuđina. Uostalom, nije se, kad se radi o Gradišću, radilo samo o mađarizaciji već i o germanizaciji! Ne treba zaboraviti da je i danas stanje takvo da bismo ga lako mogli usporediti s vremenom o kojem ovdje govorimo. Svugdje tamo gdje je u crkvama prihvaćen naš jezik, a to je u većini mjesta u Gradišću, tamo je proces mađarizacije bar donekle usporen, a negdje i obustavljen. I obratno, ima naših mjesta u Mađarskoj koja imaju naše škole, ali ako nije naš jezik prihvaćen u crkvi (a to ovisi obično samo o župniku), tada asimilacija ne nailazi ni na kakve zapreke.

Što se tiče same književnosti tog našeg nacionalnog segmenta treba reći da joj prethodi još od najranijih dana, dakle za vrijeme naseļavanja naših ljudi u 16. st., tradicija čuvanja i širenja naše knjige od strane domaćih svećenika, da bi se već u 17. st. pokrenulo i duhovno štivo na hrvatskom jeziku što je i dovelo do rada Pavla SEGUICZAIJA (1616—1679) koji sebe naziva »Croata natione«. Već i ta pojava nekolicine pisaca govori o tome da je netko njihove knjige čitao, što svjedoči o kulturnom stupnju na kojemu se naš narod tada nalazio.

Ta je rana tradicija dovela u 19. st. do niza pisaca koji su počeli preporodni rad u našem narodu koji je tada još uvijek bio na isključivo agrarnom nivou što ga je čuvalo od asimilacije. U Kisegu se javlja na primjer učitelj Juraj HORVAT (1830—1871) koji 1864. godine izdaje

Kristjansko-kršćanski kalendar u 1400 primjeraka, na našem jeziku. Izlaženje tog kalendara predstavlja nadjevak početka narodnog preporoda u Gadišćanskim Hrvata!

Značajniji predstavnici u razdoblju nacionalnog preporoda Gradišćanskih Hrvata u zapadnoj Mađarskoj

GAŠPAR GLAVANIĆ (1833—1872)

Bio je župnik u selima zapadne Mađarske i profesor na učiteljskoj školi u Šopronu. Kao vedešinski župnik surađivao je s Horvatom na izdavanju spomenutog *Kalendara*. Bio je oduševljeni pristalica Gajeve pravopisne reforme pa je pisao i članke u tom pogledu.

MIHOVIL NAKOVIĆ (1840—1900)

I njega treba spomenuti kao zaslužnog učitelja u Koljnofu, gdje radi od 1874. pa sve do smrti 1900. On je autor **DEKLARACIJE** (1877) o jedinstvenom književnom jeziku i pravopisu Gradišćanskih Hrvata koji su bili u to doba pod jedinstvenom mađarskom administracijom, tako da se spomenuta *Deklaracija* odnosila na cjelokupni gradišćanski teritorij. U toj se *Deklaraciji* ističe i ovo: tko ne može upamtiti znakove za ž, ć, š »on je slaboglavac i nije prikladan za učitelja«. Te iste godine (1877) on piše i svoje *Podučavanje u jezikoslovlju za učitelje i škole*, a i pisac je udžbenika odnosno hrvatskih čitanki za pučke škole. Bio je i sakupljač naših crkvenih pjesama koje su tiskane nakon njegove smrti 1901. U *Jačkaru* (Pjesmarici) uglazbljene su 263 hrvatske »jačke« (pjesme), pri čemu je Naković surađivao s našim Kuhačem. Tim *Jačkarem* kao i 2. izdanjem Nakovićeve *Zemljopisa* (1880) koji je tiskan novim pravopisom Hrvati su u Gradišću definitivno povezani s matičnom nacijom. Time je do 1903. obavljen proces formiranja hrvatskog književnog jezika Gradišćanskih Hrvata na osnovi čakavskog nariječja ikavskog govora i na osnovi Gajeve pravopisa.

Razdoblje između 1903. i 1921. (do razgraničenja u Gradišću)

Ovdje treba govoriti o stožernoj ličnosti Hrvata u Gradišću Martinu MERŠIĆU MILORADIĆU (1868—1943) čija je deviza bila: »Hrvati, vi ne samo da imate pravo da slobodno kažete da ste Hrvati, već je to i vaša sveta dužnost. Dužnost je svakog Hrvata raditi za svoj narod.« Oko kalendara *Sv. Familija* (1903) Meršić okuplja mlade hrvatske pisce u borbi za hrvatsku književnu riječ.

Godine 1910. izlaze *Naše novine* koje omogućavaju širenje ideja preporoda između hrvatske inteligencije i ostalog naroda u Gradišću. Zato su te novine, koje su izlazile kao tjednik, kamen međaš u kulturnom radu s našim ljudima u Gradišću.

Mate MERŠIĆ MILORADIĆ (1850—1928)

Spomenuli smo ga kao kemljanskog župnika sve do 1928. Radio je u najteže doba Gradišćanskih Hrvata kada su škola i Crkva postale sred-

stvima za bezobzirnu asimilaciju našega življa. Ipak nije posustao nego surađuje u pokretanju spomenutog kalendara *Sv. Familija* u kojem je prvi put i propjevao!

FILE SEDENIĆ (1862—1920)

Poznat je u prvom redu knjigom »Naši pisci i književnost« (1912) u kojoj je prvi čovjek koji je sustavno prikazao sva književna nastojanja i zbivanja u Gradišću.

IVAN BLAŽEVIĆ (1888—1946)

Ovaj je pjesnik poslije Miloradića bio najbolji liričar u hrvatskoj gradišćanskoj književnosti. U pjesmi *Ča si?* daje nam stihovani odgovor:

Ki smo sada još Hrvati,
Ki kanimo i ostati
(Lašći narod ne prodati)
A mi ćemo dobro znati.

»Ča si, to si — drugo nij'si!«
Budućnost das od nas visi!
O dobro znam, da si Hrvat,
Na hrvatsku stran ćeš mi stat.«

TOME BENEDIK (1889—1940)

Benedik je dulje boravio u Hrvatskoj pa je naš jezik znao bolje od drugih pisaca u Gradišću. Čak je u Hrvatskoj polagao ispit iz književnog jezika. Radio je u gradišćanskom selu Nardi, ali je nakon Trianona napustio Mađarsku i otišao u Austriju, jer je bio podrijetlom iz Štikaprona u austrijskom Gradišću. Pisac je i prve drame Gradišćanskih Hrvata pod nazivom *Oganj*. U toj drami je opisana noć u kojoj se nalazi njegov narod. U »škurini« tamne sile nastoje ga porobiti. Ali na strani su hrvatskog junaka dobre vile koje nose naziv Pamet, Istina, Poštenje i Ljubav koje će pobijediti neprijatelja. Benedik je pisac i zbirke pjesama *Rožice* koje su izdane čak dva puta.

* * *

I ovo malo navedeno pokazuje da ne bismo nikako smjeli prilikom 450-godišnjeg jubileja doseljenja Hrvata u Gradišće zaboraviti na našu braću koja se nalaze u zapadnom dijelu Mađarske.